

УДК 347.65/68:347.625 (477+4)
DOI <https://doi.org/10.32782/chc.v058.2025.9>

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-2133-1672

СПАДКОВИЙ ТА ШЛЮБНИЙ ДОГОВОРИ ЯК ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Стан дослідження теми. Дослідженню спадкових та шлюбних договорів, їх поняттю, окремим видам, умовам його виконання, особливостям укладання, зміни та припинення, а також відповідальності сторін приділялась окрема увага вітчизняними, а також сучасними науковцями. Серед них можна виділити наступних: Жилінкова І.В., Глинаня К.М., Калітенко О.М., Мазуренко С.В., Майданик Р.А., Сердечна І.А., Ромовська З.В., Ульяненко О.О., Сафончик О.І., Червоний Ю.С., Шевченко Я.М., Явор О.А., Фурса С.Я. Однак, розгляду питання щодо спадкового та шлюбного договору як засобу забезпечення інтересів фізичних осіб : український та зарубіжний досвід не приділено уваги взагалі.

Виклад основного матеріалу. Українське законодавство передбачає регулювання спадкового договору в Шостій книзі Цивільного кодексу України. Це створює необхідність чіткого визначення

Відповідно до статті 1302 Цивільного кодексу України, «за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача».

Варто підкреслити, що положення спадкового права не поширюються на спадковий договір. Як випливає з норм Цивільного кодексу України, сутність такої угоди полягає в можливості розпорядження майном відчужувача за його життя, однак право власності переходить до набувача виключно після смерті відчужувача.

Предметом спадкового договору, що є його істотною умовою, виступає майно відчужувача, яке він зобов'язується передати іншій стороні.

Р.А. Майданик, досліджуючи юридичні характеристики спадкового договору, зазначає, що цей тип правочину може мати як безоплатний, так і оплатний характер. Він передбачає передачу майна у випадку смерті відчужувача, водночас покладаючи на набувача зобов'язання здійснити визначені дії майнового чи немайнового характеру відповідно до волі відчужувача [1, с. 92].

У спадковому договорі його учасниками виступають відчужувач і набувач. З боку відчужувача може виступати подружжя, один із подружжя або інша особа. Набувачем у такому договорі може бути як фізична, так і юридична особа. Відчужувачем може бути одна фізична особа або кілька осіб, зокрема подружжя, один із подружжя чи інша

фізична особа. При цьому, якщо набувач є спадкоємцем за заповітом або за законом, укладення спадкового договору не позбавляє його права на спадкування тієї частини майна, яка не охоплена умовами договору.

Спадковий договір виявляється надзвичайно ефективним у певних обставинах, роблячи його доцільним вибором у ряді випадків. Проаналізуємо ключові ситуації, за яких застосування цього правового інструменту може стати найбільш раціональним підходом: організація догляду за літніми людьми, запобігання конфліктів між спадкоємцями, захист бізнесу та збереження його стабільної роботи, передача майна особам, які не належать до родичів.

Під час укладання спадкового договору важливо чітко визначити його умови. Розглянемо ключові моменти, які слід включити до даного договору.

Основні елементи спадкового договору: чітке визначення майна, що передається за договором, обов'язки набувача (наприклад, догляд та турбота про відчужувача), умови та терміни виконання зобов'язань, наслідки невиконання умов договору [2].

Завдяки кільком перевагам, що пропонуються цим договором, особа може краще керувати своїми активами та захищати їх. Основна перевага такого договору полягає в тому, що він надає спадкоємцям точні інструкції щодо того, як розпоряджатися активами спадщини.

Він може встановити принципи розподілу майна померлого та вимоги до спадкування. Такий договір може запобігти розбіжностям між численними спадкоємцями, які можуть виникнути таким чином під час розподілу спадщини. Ще однією перевагою є те, що розподіл активів після смерті померлого гарантований законом. Договір може як закріпити право спадкоємців на спадщину, так і встановити правила розподілу активів померлого.

Таким чином, спадкоємці можуть бути впевнені, що їхня частка спадщини не перейде до іншої особи без їхнього відома та згоди. Завдяки договору спадкодавець може розпоряджатися своїми активами так, як вважає за потрібне, і це його кінцева перевага.

У договорі може бути зазначено, хто має розпоряджатися активами спадкодавця та як це повинно відбутися. Таким чином, спадкодавець може забезпечити, щоб його активами розпоряджалися відповідно до його побажань навіть після його смерті.

Загалом, спадковий договір пропонує багато переваг, які дозволяють спадкоємцям розпоряджатися своїм майном на свій розсуд, захищаючи при цьому себе. Щоб забезпечити управління своїм майном відповідно до їхніх побажань, заповідачі повинні укласти такий договір [3].

Спадковий договір, або договір про спадкування, не є визнаним правовим інститутом у США. Натомість правовими інструментами для контролю розпорядження майном після смерті є, перш за все, заповіти та правила спадкування за законом (смерть без заповіту). Ключова відмінність полягає в тому, що заповіт може бути односторонньо змінений або скасований у будь-який час, тоді як спадковий договір, де він існує в інших країнах, є обов'язковою угодою, яка зазвичай вимагає взаємної згоди на зміну або розірвання через свій договірний характер.

Аналізуючи міжнародний досвід, також необхідно звернути увагу на те, що даний договір можливо укласти також за допомогою онлайн ресурсів, які на нашу думку, найближчим часом почнуть вже застосовувати по всьому світі. Так, наприклад, американська компанія пропонує за допомогою штучного інтелекту створити онлайн заповіт за 10 хвилин та додати усі необхідні умови за бажанням сторін. Коштує дана послуга приблизно 100 доларів США. На наш погляд, дана процедура укладання спадкового договору онлайн найближчим часом буде застосована у більшості країн світу [4].

У Німеччині також активно застосовується спадковий договір (Erbvertrag) – це нотаріально засвідчена угода, за якою сторони розпоряджаються своєю спадщиною у обов'язковий для виконання спосіб, який, як правило, не може бути односторонньо скасований або змінений майбутнім заповітом, що є ключовою відмінністю від заповіту.

У Польщі спадковий договір – це форма заповіту, за якою особа (заповідач) укладає договір зі спадкоємцем, і в обмін на зобов'язання спадкоємця передає майно спадкоємцю або після його смерті, або за його життя. Особливості спадкового договору за польським законодавством полягають у тому, що він є обов'язковою угодою, яка створює спадкоємця, який отримує заздалегідь визначену частину спадщини за законом, тим самим виключаючи законне спадкування. Тоді спадкоємець вважається співвласником активів спадщини. Даний договір має бути посвідчений у польського нотаріуса, що є вимогою для забезпечення його дійсності та юридичної сили та має перевагу над правилами законного спадкування, тобто частка

спадкоємця визначається договором, а не законом [5; 6].

Цікавим моментом є те, що такі країни як Англія та Уельс не визнають «спадкових договорів» так, як це роблять деякі континентальні європейські системи цивільного права, але заповідач має повну свободу розпоряджатися своїм майном, з потенційними викликами згідно із Законом про спадкування (забезпечення сім'ї та утриманців) 1975 року, якщо певним особам не передбачено фінансового забезпечення.

Але як ми бачимо, у більшості європейських країн даний договір застосовується. Хоча і існують певні проблемні моменти при його використанні. До них можна віднести:

1. Одностороннє розірвання. Спадковий договір, на відміну від заповіту, не може бути розірваний в односторонньому порядку за бажанням відчужувача. Це може стати проблемою, якщо набувач не виконує свої зобов'язання, або ж обставини життя відчужувача змінилися. Розірвання договору можливе лише через суд і за наявності вагомих підстав.

2. Обмеження права власності. Після укладання спадкового договору відчужувач не може вільно розпоряджатися майном, яке є предметом договору. На це майно накладається заборона відчуження (продажу, дарування тощо). Це може створити незручності, якщо відчужувачу терміново знадобляться гроші.

3. «Конфлікт з обов'язковою часткою». Спадковий договір не враховує права осіб на обов'язкову частку в спадщині (наприклад, неповнолітніх дітей, непрацездатних батьків або другого з подружжя). Це може призвести до судових спорів після смерті відчужувача, оскільки такі особи мають право на частину спадщини, навіть якщо вона передається за договором.

4. Відсутність контролю. Після укладення договору, якщо набувач не виконує свої обов'язки, відчужувачу доведеться звертатися до суду, щоб змусити його це зробити або розірвати договір, що може бути складним і тривалим процесом.

Порівнюючи спадковий договір та шлюбний необхідно відмітити, що вони відрізняються метою укладання: шлюбний регулює майнові відносини між подружжям під час шлюбу та після його розірвання, тоді як спадковий – це угода про передачу майна після смерті одного з подружжя набувачеві. Головна відмінність – момент набуття права власності: за спадковим договором право власності переходить після смерті відчужувача, а шлюбний договір не стосується спадкування.

Як вказують вчені Білоусов В.М. та Дмитришєна В.А. «нормативно визначеного поняття шлюбного договору немає, тому в доктрині сімейного права є різні підходи щодо його тлумачення, зокрема, шлюбний договір розуміють як цивільний правочин, що базується на домовленості наречених або подружжя відносно встановлення майнових прав та обов'язків подружжя на період існування та припинення шлюбу [7, с. 107].

Слід погодитися з науковим підходом, що неможливо чітко визначити шлюбний договір є оплатним чи безоплатним, оскільки це впливає зі змісту договору. В оплатному договорі кожна сторона вчиняє на користь іншої сторони певну зустрічну дію [8, с. 28]. Таким чином ми бачимо, що дані договори можуть бути як оплатними, так і безоплатними.

Під час укладання спадкового договору подружжям Цивільний кодекс України встановлює певні особливості. Зокрема, об'єктом такого договору може бути майно, що перебуває у спільній сумісній власності подружжя, а також майно, яке належить на праві особистої власності одному з подружжя.

Основними проблемами укладання шлюбного договору можуть бути наступні. Укладання такого договору може сприйматися як відсутність довіри між партнерами, що може негативно вплинути на їхні стосунки ще до укладання шлюбу. Якщо договір ставить одного з подружжя у надзвичайно невідгідне становище, він може бути визнаний недійсним у суді. Наприклад, якщо договір позбавляє одного з подружжя права на частку спільного майна, яке було придбане в шлюбі. Недостатня конкретика. Занадто загальні формулювання можуть призвести до різночитань та суперечок у майбутньому. Важливо чітко вказувати, яке майно, в якій частці та за яких умов належить кожному з партнерів.

В Україні укладання шлюбного договору набирає попиту. В зарубіжних країнах він також активно використовується. Так, У Німеччині, «шлюбний договір» є шлюбною угодою, яка називається Ehevertrag та включає в себе поділ майна, аліменти та інші фінансові аспекти, які мають бути вирішені у разі розлучення, складається та нотаріально засвідчується адвокатом. Нотаріальне посвідчення шлюбного договору в Німеччині коштує до 1000 євро/49 000 гривень, тоді як в Україні – до 300 євро/15 000 гривень. Якщо шлюбний договір був укладений у Німеччині, він є чиним в Україні також.

«У Німеччині український шлюбний договір матиме чинність, якщо він відповідає основним вимогам німецького законодавства та нотаріально посвідчений (відповідно до статті 11 Вступного закону до Цивільного кодексу Німеччини)». В Україні «німецький» шлюбний договір матиме чинність згідно з ч. 1 ст. 59 Закону України «Про міжнародне приватне право» [9; 10].

Щодо шлюбного договору у Франції, то тут він відомий як режим спільного володіння майном подружжя – це юридична угода, яка визначає, як майно подружжя володіється, управляється та розподіляється під час шлюбу, а також після розлучення або смерті. Він посвідчується нотаріусом та має бути підписаний до шлюбу. Якщо договір не укладено, застосовується режим за замовчуванням – *régime de communauté réduite aux acquêts* (режим спільного володіння майном).

Шлюбний договір, підписаний майбутнім подружжям до укладення шлюбу, дозволяє їм точно визначити, якими будуть майнові відносини подружжя під час шлюбу, долю майна, а також переваги, що надаються подружжю. До такого шлюбного договору можуть бути включені персоналізовані пункти, наприклад, що надають право переважним чином вибирати майно спадкоємцю над іншими спадкоємцями у разі смерті одного з подружжя. Закон дозволяє вносити будь-які зміни до шлюбних договорів [11; 12].

Висновки. Підсумовуючи, аналізуючи український та зарубіжний досвід, можна виділити наступні основні переваги спадкового та шлюбного договору. Спадковий договір часто укладається з метою отримання догляду, матеріальної чи фінансової допомоги в обмін на передачу майна. Це забезпечує відчужувачу комфортні умови життя та належний догляд, а набувачу – впевненість в отриманні майна. Він, як і шлюбний, є ефективним інструментом для запобігання суперечкам між спадкоємцями. Він чітко визначає, хто і за яких умов отримує майно, що мінімізує ймовірність конфліктів після смерті відчужувача.

Так, замість стандартного режиму спільної сумісної власності, шлюбний договір дозволяє визначити, яке майно, набуто до або під час шлюбу, буде особистою власністю кожного з подружжя. Це особливо важливо для людей, які мають значні активи (бізнес, нерухомість, інвестиції) до вступу в шлюб. Обговорення та укладання шлюбного договору змушує пару відкрито говорити про фінанси, що сприяє взаєморозумінню та запобігає прихованим образам чи непорозумінням. А у разі розірвання шлюбу, наявність шлюбного договору дозволяє уникнути тривалих і дорогих судових спорів щодо поділу майна, оскільки всі умови вже заздалегідь узгоджені. Це зберігає час, нерви та фінансові ресурси обох сторін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Майданик Р.А. Спадковий договір у цивільному праві України. Університетські наукові записки № 2. 2007. С. 90–105.
2. Inheritance Contract: Features, Benefits, and Situations of Application. URL: <https://consultant.net.pl/en/consultant-article/inheritance-contract-features-benefits-and-situations-of-application-0>
3. Inheritance contract – early settled estate. URL: <https://kanzlei-herfurtner.com/inheritance-contract/#unterschied>
4. Create your legal will in 10 minutes. URL: <https://surl.lu/mfmbrs>
5. Inheritance And Succession In Poland. URL: <https://www.mondaq.com/wills-intestacy-estate-planning/1295662/inheritance-and-succession-in-poland>
6. Real estate inheritance in Poland – 10 essential steps to inherit property. URL: <https://www.dudkowiak.com/inheritance-in-poland/inheriting-property-in-poland.html>
7. Білоусов В.М., Дмитришина В.А. Шлюбний договір в Україні: практичне втілення. Юридичний вісник №4 (41). 2016. 105–108.
8. Тімуш І.С. Правова природа шлюбного договору. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 25–31.
9. Marriage contract. URL: <https://1clc.cc/x6>
10. Marriage Contract in Germany. URL: <https://bakhmachandpartners.com/en/family-law/marriage-contract-in-germany>
11. Marriage contract : choose their matrimonial regime. URL: <https://www.notaires.fr/en/couple-family/marriage/marriage-contract-choose-their-matrimonial-regime>
12. Шлюбний договір та спадковий договір : порівняльно – правовий аналіз. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 234–238. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/42.pdf>
13. Мазуренко С.В. Спадковий договір у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 20 с.

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна

Спадковий та шлюбний договір як засоби забезпечення інтересів фізичних осіб: український та міжнародний досвід

Стаття присвячена розгляду та аналізу спадкового та шлюбного договорів як засобів забезпечення інтересів фізичних осіб за допомогою українського та міжнародного досвіду. Спадковий договір часто укладається з метою

отримання догляду, матеріальної чи фінансової допомоги в обмін на передачу майна. Це забезпечує відчужувачу комфортні умови життя та належний догляд, а набувачу — впевненість в отриманні майна. Він, як і шлюбний, є ефективним інструментом для запобігання суперечкам між спадкоємцями. Він чітко визначає, хто і за яких умов отримує майно, що мінімізує ймовірність конфліктів після смерті відчужувача.

На майно, що є предметом спадкового договору, нотаріус накладає заборону відчуження, що є додатковою гарантією для набувача. Відчужувач не зможе продати, подарувати або іншим чином передати це майно третій особі. Даний договір дозволяє відчужувачу визначити конкретні зобов'язання для набувача (наприклад, довічне утримання, оплата комунальних послуг, допомога по господарству), що неможливо зробити за допомогою заповіту.

На відміну від заповіту, який може бути змінений або скасований у будь-який момент, спадковий договір є двосторонньою угодою. Це означає, що відчужувач (спадкодавець) має гарантію, що його воля щодо передачі майна буде виконана, якщо набувач (спадкоємець) виконує свої зобов'язання.

Цікавим моментом є те, що спадковий договір, або договір про спадкування, не є визнаним правовим інститутом у США, а також в Англії та Уельсі не визнають «спадкових договорів» так, як це роблять деякі континентальні європейські системи цивільного права, але заповідач має повну свободу розпоряджатися своїм майном, з потенційними викликами згідно із Законом про спадкування.

Щодо шлюбного договору, то замість стандартного режиму спільної сумісної власності, шлюбний договір дозволяє визначити, яке майно, набуте до або під час шлюбу, буде особистою власністю кожного з подружжя. Це особливо важливо для людей, які мають значні активи (бізнес, нерухомість, інвестиції) до вступу в шлюб. Обговорення та укладання шлюбного договору змушує пару відкрито говорити про фінанси, що сприяє взаєморозумінню та запобігає прихованим образам чи непорозумінням. У більшості країн світу він активно застосовується.

А у разі розірвання шлюбу, наявність шлюбного договору дозволяє уникнути тривалих і дорогих судових спорів щодо поділу майна, оскільки всі умови вже заздалегідь узгоджені. Це зберігає час, нерви та фінансові ресурси обох сторін. Хоча шлюбний договір є майновим інструментом, він не замінює почуттів. Він, навпаки, може зміцнити стосунки, оскільки допомагає парі досягти взаємної згоди щодо важливих фінансових питань, що є основою стабільних і довірливих стосунків.

Ключові слова: шлюбний договір, спадковий договір, спадкування, шлюб, подружжя, сімейне право, спадкове право, договір, спільна сумісна власність, заповіт.

Bernaz-Lukavetska Olena

Inheritance and marriage contracts as means of protecting the interests of individuals: Ukrainian and international experience

The article is devoted to the consideration and analysis of inheritance and marriage contracts as means of ensuring the interests of individuals using Ukrainian and international experience. An inheritance contract is often concluded with the aim of obtaining care, material or financial assistance in exchange for the transfer of property. This provides the alienator with comfortable living conditions and proper care, and the acquirer with certainty in receiving the property. It, like the marriage contract, is an effective tool for preventing disputes between heirs. It clearly defines who receives the property and under what conditions, which minimizes the likelihood of conflicts after the alienator's death.

The notary imposes a prohibition on alienation on the property that is the subject of the inheritance agreement, which is an additional guarantee for the acquirer. The alienator will not be able to sell, donate or otherwise transfer this property to a third party. This agreement allows the alienator to determine specific obligations for the acquirer (e.g., lifelong support, utility payments, household assistance), which cannot be done through a will. Unlike a will, which can be changed or revoked at any time, a succession agreement is a bilateral agreement.

Unlike a will, which can be changed or revoked at any time, a succession agreement is a bilateral agreement. This means that the transferor (testator) has a guarantee that his will regarding the transfer of property will be carried out if the acquirer (heir) fulfills his obligations. An interesting point is that a succession agreement, or an agreement on succession, is not a recognized legal institution in the United States, and England and Wales do not recognize «success agreements» in the way that some continental European civil law systems do, but the testator has complete freedom to dispose of his or her property, with potential challenges under the Inheritance Act.

As for the marriage contract, instead of the standard regime of joint joint property, the marriage contract allows you to determine which property acquired before or during the marriage will be the personal property of each spouse. This is especially important for people who have significant assets (businesses, real estate, investments) before marriage. Discussing and concluding a prenuptial agreement forces a couple to talk openly about finances, which promotes mutual understanding and prevents hidden resentments or misunderstandings. It is actively used in most countries around the world.

And in the event of a divorce, having a prenuptial agreement can avoid lengthy and expensive legal disputes over the division of property, since all the terms have already been agreed upon in advance. This saves time, nerves, and financial resources for both parties. Although a prenuptial agreement is a property instrument, it is no substitute for feelings. On the contrary, it can strengthen relationships because it helps a couple reach mutual agreement on important financial issues, which is the basis of a stable and trusting relationship.

Key words: marriage contract, inheritance contract, inheritance, marriage, spouses, family law, inheritance law, contract, joint property, will.

Дата надходження статті: 17.10.2025

Дата прийняття статті: 04.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

